

WECKERT, John
Computer and information ethics /
John Weckert and Douglas Adeney.
– Westport, Conn. ; London :
Greenwood, 1977. – XIII, 175 p ;
265 c, (Contributions to the study
of computer science,
ISSN 0734-757X ; 4)

vár, Sopron alatt fölsorolt tengernyi tételszámról sem. E mutatókat keresztetni kellett volna leginkább a tárgymutatóval, esetleg a földrajzival. Az időrendi mutató ugyanis elsősorban arra jó, hogy a kutató meg tudja állapítani, hogy milyen *hírlapot* tud kézbe venni egy adott évben, s nem arra kíváncsi, hogy hány periodikum jelent meg a megyében. Ehhez pedig az általában ötven tételszámot is meghaladó ki-gyűjtések nem nyújtanak segítséget, csak nagy nehézségek árán.

Mindezekről eltekintve Horváth József munkája méltó betetőzése a vidéki Magyarország sajtóbibliográfiai sorozatának. Utat mutat, megadja a mintát, ahonnan tovább folytatható a sohasem befejezhető bibliog-ráfiai munka. Ez az a kötet 2001 májusától, amit érdemes kézbe ven-ni, módszertanilag is tanulmányozni, hiszen mindazokat a jó megoldá-sokat ötvözni igyekszik, amit a Kellner Béla és Nagy Lászlótól indított sorozat bibliográfusai Surján Miklósig bezárólag megvalósítottak. Gra-tulálók mind a szerkesztőnek a hatalmas és eredményes munkáért, mind a győri Kisfaludy Károly Megyei Könyvtárnak az igen értékes ki-adványért.

Gyuris György

Számítógépes infor-mációetika (könyvtá-rosoknak is)

Az ausztrál filozófus-informatikus szerzőpáros Amerikában és Angliá-ban kiadott vékony kötete tizenegy fejezetben tárgyalja a számítógé-pes információetika rohamosan bővülő területének néhány kiválasz-tott kérdését. A mű a könyvtárosok számára is tartalmaz érdekes prob-lémákat, bár „a szemérmetlenül” filozofikus megközelítést különösen az első és az utolsó fejezetben, fárasztónak érezhetik a filozófiai olva-sottsággal nem rendelkezők.

A könyv egészen tetten érhető a két szerző dialogikus együttgondolko-dása. Óvatos megállapításokra finom ellenérvek következnek, majd az eredeti állítások módosulnak, sokszor végeérhetetlenül, kevés követ-

kezetéssel, néha önméltóan, és nem is minden érvnek nyomozható le a filozófiai eredete. Ebben a könyvismertetésben ezt a gondolkodásmódot nem kísérel meg folyamatában bemutatni, csak a felvetett problémákat és az esetleges végkövetkeztetéseket jelezni.

A könyv egészét áthatja a liberális haszonelvű társadalomszemlélet, legtöbbször kimondva, néha kimondatlanul, *John Stuart Mill*, sőt *Jeremy Benham* filozófiájához, mint végső instanciához nyúl vissza az érvelés. Ezen kívül leggyakrabban korunk használatban levő angolszász informatikus és könyvtáros etikai kódexekre hivatkoznak még a szerzők. Nem különítik el az éthoszt a moráltól, mint ahogy a legtöbbben ma szintén nem teszik ezt meg. Akadnak más szerzők (pl. *Thomas J. Froehlich*), akik viszont egyéb megkülönböztetéseket tesznek a témában, például próbálják külön szemlélni a nagyobb közösségek etikai normarendszerét az egyén vagy a kisebb csoport által vallott erkölcsi felfogástól, viszonyulástól.

Weckert és *Adeney* az etikát a jogfilozófiától se különbözteti el kellőképpen. Különösen a szellemi tulajdonról szóló fejezetben a két terület mintha keveredne. Nem tisztázza a viszonyukat, holott, ami törvénybe nem ütközik, (vagy, amit a törvény egyelőre nem szabályoz), az még nem biztos, hogy etikus. Bár a jogot talán fel lehet fogni az etika alá rendelhető, más szinten elhelyezkedő részterületnek is. Az etikai gondolkodás gyakran elvezethet jogi kezdeményezésekhez, előkészítheti az utat a jogalkotás előtt.

Az első fejezet általános etikai megalapozásra törekszik. Elkülönbözteti a metaetika, a normatív etika és a konkrét esetek vizsgálatának szintjét. A két szerző bevallja, hogy a metaetika szintjén különböző véleményük az etika státuszát és jelentését illetően. Együk inkább objektivista, másikuk a relativizmus felé hajlik, de mindez még nem határozza meg, hogy a normatív etika, mely kérdésében értenek egyet és melyikben, nem.

A második fejezet a szakmai etika kérdését veti fel. Minden szakmának megvannak a saját külön etikai normái, az általános etikai elveken túlmenően is. A könyvtáros, informatikus szakma hagyományosan nem rendelkezik olyan szigorú hivatás etikával, mint amilyennel régen az orvosok, papok, katonatisztek, talán azért, mert mindig jóval alacsonyabb volt a könyvtáros szakma társadalmi státusza, és nincs világosan körülhatárolható tudásbázisa.

A helyzet az utóbbi tekintetben, a szerzők szerint sokat javult. Lassan elérkezik az idő egy korszerű könyvtáros, informatikus szakmai etika kialakítására, ha ez nem is lesz szinkronizálható olyan mértékben, mint ahogy az imént említett hivatásoknál a szakmai szervezetek etikai bizottságai képesek érvényt szerezni elveiknek a gyakorlatban.

A könyv megállapítja, hogy számítógépes etika, illetve információetika eredetileg nem létezik, viszont bizonyos régi etikai problémák más hangsúllyal, módosulva és nagyobb gyakorisággal vetődnek fel számítógépes hálózati környezetekben. A számítógépes viselkedés etikai problémái joggal sorolhatók tehát egy címszó alá, ahogy például a természeti környezettel összefüggő, újonnan felvetődő kérdéseket is bevett dolog környezeti etikaként meghatározni.

Az információetika az információ létrehozása, tárolása, elérése és terjesztése körüli etikai problémák összességében határozható meg, de csak a számítógépes információfeldolgozással kapcsolatos kérdéskörök közül érint néhányat a könyv, egyáltalán nem áll szándékában például a tömegkommunikációval foglalkozni.

A harmadik fejezet az információs szabadság néhány problémás határterületét feszegeti. Az egyik kérdés, hogy a személyeknek kell-e tudniuk, ha adatokat gyűjtenek róluk, ki teheti ezt meg, milyen céllal, kinek szabad hozzáférni a személyes (pl. kölcsönzési adatokhoz), továbbadhatók-e az ilyen információk. Ez a kérdés a magánszféra védelmét is érinti, ezért a hatodik fejezetben visszatér. Fontos,

hogy a személy tudtával történjen, ha adatokat gyűjtenek róla, ismernie kell az érintettnek, hogy személyes adatait milyen célra kérik, fontos, hogy ellenőrizni tudja a róla szóló adatok helyességét. Kérdés, hogy a személyről szóló adatokkal az rendelkezik-e, akiről az adatok szólnak, vagy annak tulajdonát képezik ezek, aki az adatokat összegyűjtötte. Az adatok továbbadásához, és eredeti szándékon kívüli pl. marketing hasznosításához mindenképpen az érintett személy hozzájárulását kellene kérni, még akkor is, ha ezt törvény nem követeli meg. Különösen veszélyes lehet az adatok gyűjtési környezetben kívül (pl. biztosító társaságoknál, államigazgatásban stb.) történő felhasználása. A fejezetben még szó esik az információ egyenlő elérését hátráltató tényezőkről (pl. helybeli és időbeli megkötöttségek, anyagiak stb.) végül pedig a digitális képmanipulálás, mint az információval való visszaélés körüli jogi és etikai aggályaiknak adnak hangot a szerzők.

A negyedik fejezet a világháló cenzúrázásáról szól, elsősorban a megbotránkoztató, gyűlöletkeltő, romboló tevékenységet elősegítő információk esetében. Kérdés, hogy a véleménynyilvánítás szabadságába mi minden fér bele, és mikor csorbíthatja ez mások szabadságát. A megbotránkoztatás a szerzők szerint még nem alapozza meg a cenzúrát, a pornográfia kiszűrését felnőttek körében szerintük nem lehet etikailag megindokolni. A gyűlöletpropaganda ellen pedig nehéz védekezni, mert gyakran rejtett, és a nyelvhasználat nem megfelelő voltából következik hatása. Ahogy a magánbeszéd nem cenzúrázható, úgy az internet sem. Technikailag is nehéz lenne kiszűrni a vitatható anyagokat.

Az 5. fejezet a szellemi tulajdon nyugati koncepcióját járja körül digitális termékek (képek, on-line keresési eredmények, szoftvermásolatok) tekintetében. Egyik kérdés (amire a könyv nem is tud végleges választ), hogy a szellemi tulajdon összes jogának átruházása (már ahol ez egyáltalán lehetséges) a termék megváltoztatásának, manipulálásának jo-

gát is magában foglalja-e, vagy szolgáltat-e ilyesmire erkölcsi alapot a vásárlás.

Az on-line keresési eredmények továbbadásának korlátozása az adatbázis eladója részéről a szerzők szerint etikailag nem megalapozott. A jogosulatlan szoftvermásolás egyértelműen elítélendő, amennyiben kereskedelmi hasznosítás céljából történik. Akkor is kifogásolható, ha a használó megvásárolná a szoftvert, amennyiben nem jutna hozzá ingyen. Ha viszont jogosulatlan másolási lehetősége híján a használó nem tudná, vagy nem akarná megvenni a programot, akkor etikailag kevésbé kifogásolható a másolás, viszont a forgalmazónak jogában áll ezt megakadályozni.

A szerzők megállapítása szerint a szellemi tulajdon melletti etikai érvek nem túl erősek. A hatodik fejezet a magánszféra védelméről és a személyes adatok kezeléséről szól. Újra leszögezi, hogy egy adott intézmény (kórház, iskola, könyvtár) csak a neki megfelelő, feltétlenül szükséges adatokat gyűjtheti és nem használhatja azokat más célra, mint amire kérte. Az ALA (Amerikai Könyvtáregyesület) szerint a könyvtári kölcsönzési és keresési adatok is bizalmasan kezelendők.

Az illetéktelen számítógépes behatolók (hackerek) tevékenységét a szerzők etikailag indokolhatatlannak tartják és a lakásbetörésekkel rokonítják.

A munkahelyi alkalmazottak számítógépes megfigyelése pl. teljesítménymérés céljából, technikailag egyre könnyebben kivitelezhető. Az alkalmazottak pl. könyvtárosok tudtukon és beleegyezésükön kívüli megfigyelése sérti személyiségi jogaikat. Senki nem szeret állandó felügyelet alatt élni, dolgozni. A munkáltató korlátozhatja a magántelefonálások és e-mailek számát és hosszúságát, esetleg még a meglátogatott webhelyekről is értesülhet (?), de az üzenetek tartalmához nem lehet semmi köze (!).

A 7. fejezet megállapítja, hogy a számítógépes program hibáiért nem kizárólag a szoftver fejlesztőjét és eladóját terheli erkölcsi felelősség, hanem annak megvásárlóját és főleg üzemeltetőjét is. A különbö-

ző felhasználási területeken külön-külön kell meghatározni a hibatűrési határt és csak az azokon túlmennő eltérést lehet etikátlannak ítélni.

A 8. fejezet nagy kérdése, hogy a tájékoztató könyvtáros helyettesíthető-e gépi referenz szolgáltatással. Egyik probléma abból a dilemmából fakad, hogy a tájékoztató szolgálat tarthat-e vissza információt, meg kell-e válaszolnia minden egyes használói kérdést. Az ALA elvi állásfoglalása szerint minden kérdésre kötelező válaszolni, legfeljebb még egyéb kiegészítő információkra lehet felhívni a figyelmet a kért adat mellett. Mások szerint a tájékoztató könyvtáros nem segíthet szándékos károkozásban (pl. öngyilkosság, bombagyártás, plágium). Használnia kell józan ítélőképességét, a metakommunikáció eszközeit és bizonyos kivételes esetekben igenis megtagadhatja az információszolgáltatást. A szakértő rendszerek homályos kérdésekkel és nem verbális kommunikációval nehezen tudnak mit kezdeni. Bizonyos kérdések megválaszolása előtt hosszabb telefoninterjú, vagy akár személyes beszélgetés szükséges a motivációk kipuhatólása érdekében. A szakértő rendszerek bevezetése a tájékoztatásba bizonyos témakörökre alkalmazható csak. Más kérdéseknél a rendszer automatikusan a könyvtároshoz irányítaná a kérdezőt. Sokszor nehéz a határt megvonni, ezért várhatóan ez utóbbi esetek száma lesz a legnagyobb. Mindenesetre a szakértő rendszerek bevezetése a tájékoztatásba nem lehet pusztán hatékonysági és gazdaságossági kérdés, sőt az előbb említetteken kívül egyéb etikai problémák is felmerülnek a könyvben (pl. az ember gépi irányításából, gépi alávetettségéből következő kétségek).

A 9. fejezet azt a kérdést veti fel, hogy az információtechnológia hogyan hat a munkahelyi életminőségre. Ha a számítógépesítéssel több munkahely szűnik meg, mint amennyi keletkezik, akkor etikailag megkérdőjelezhető a gépek alkalmazása, mert az akaratlan munkanélküliség károsítja az emberek önbizalmát, önbecsülését, önazonosságát és a vég-

ső soron a munkanélkülieket is a dolgozó társadalomnak kell eltartania.

Ha ugyanannyi munkahely keletkezik, mint amennyi megszűnik, akkor is komolyan megfontolandó a gépesítés, mert a keletkező munkaköröket általában nem ugyanazok tudják betölteni, mint akik a megszünteteket voltak kénytelenek elhagyni, az átképzéshez pedig rengeteg pénz szükséges. Minden technológiai váltásnak lehetnek áldozatai. A változásokból profitálóknak viszont erkölcsi kötelességük segíteni a kárvallottakat, a gépesítés miatt állásukból elmozdítottakat kompenzálni kell (pl. végkielégítéssel, kedvezményekkel, támogatással, átképzéssel).

A kommunikációtechnológia általában könnyebbé, gyorsabbá teszi a munkavégzést, csökkenti a hibaforrások lehetőségét, viszont unalmassá, elviselhetetlenül mechanikussá is teheti a munkát. Az érzékelő képességek kisebb hányadát használja fel az alkalmazott, ezáltal elszegényedik munkahelyi tapasztalata. Egy eredetileg bölcsész végzettségű könyvtáros nem biztos, hogy kielégít, ha egyre több műszaki, technológiai ismeretet, készséget várnak el tőle, miközben a klasszikus műveltségre egyre kevesebb szükség van. (Utóbbi észrevétel a recenzens személyes példáján alapul.)

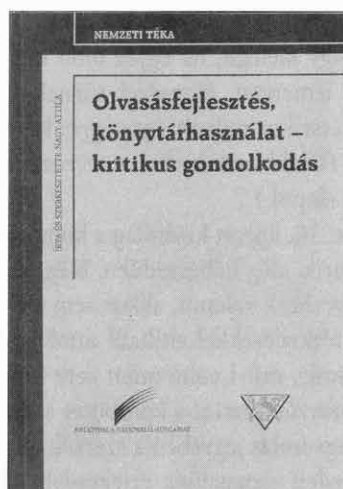
A virtuális valóság c. 10. fejezet kizárólag a komputer szexszel foglalkozik, elég bőbeszédűen. Még, ha morálisan nem helyeslünk valamit, akkor sem szabad kényszerítő intézkedésekkel eltiltani attól felnőtteket. Hamis, művi volta miatt sem ítéhető el etikailag a szerzők szerint a komputer szex. A Mill-féle értékrangsorolás jegyében a szerzők elismerik, hogy az eredeti szexualitás értékesebb és gazdagabb élvezetet jelent, de bizonyos esetekben a virtuális tapasztalat is több, mint a semmi, ezért felnőtteknek megtiltani nem lehet. Eléggé hedonista, utilitáriánus végkövetkeztetés ez.

Az utolsó, 11. fejezet azt vizsgálja, előfordulhat-e a jövőben, hogy a gépek túlzottan intelligensekké válnak és ezért előbb-utóbb szükséges lesz azokat felruháznunk bizonyos jogokkal.

A mesterséges intelligenciakutatás és a kognitív pszichológia egyes elméleteinek a test-elme problémára adott válaszait sorakoztatják fel a szerzők a maguk ellenvetéseivel együtt, de egyelőre megoldási javaslat nélkül.

A fejezetek végén rövid tartalmi összefoglaló és ajánló bibliográfia található, a kötet végén pedig szómagyarázatok, bibliográfia és mutató. Féléves bevezető kurzus anyagául szánják művüket a szerzők, de mivel távolról sem ölel fel minden lényeges területet e témában – egybek mellett hiányzik a könyvtár által olvasói számára vásárolt adatbázisokban előforduló üzleti célú reklám etikai problémája és szemléletbeli egyoldalúsága miatt, a recenzens véleménye szerint csak más szövegekkel kiegészítve alkalmazható oktatási célokra. Az efféle munkák elősegíthetik viszont, hogy térségünkben is terjedjen bizonyos etikai érzékenység és gondolkodás, könyvtáros, informatikus társadalmon belül.

Nagypál László

Olvasásfejlesztés, könyvtárhasználat – kritikus gondolkodás : szócikk-másolástól a paródiárásig / írta és szerk. Nagy Attila. – Budapest : OSZK, Osiris, 2001. - 223 p. : ill.; 20 cm. – (Nemzeti téka, ISSN 1586-1163)
ISBN 963 200 421 3 fűzött :

Olvasásfejlesztés, könyvtárhasználat - kritikus gondolkodás

E minden bizonnyal kissé szubjektívnek tűnő könyvismertetést hadd kezdjem rögtön a kiadványban olvasható pedagógusi, könyvtárosi beszámolók egyikéből vett idézettel: „A pontos, alapos szövegelemzés, az önálló véleményalakítás irányába egyik legjobb – és mindenkor alkalmazható – módszer a széljegyzetelés. Ennél a módszernél minden észrevételüket, kérdésüket feljegyezhetik a tanulók, aztán meg is kérdezhetik, közölhetik is, ha az órán egyébként nem kerül szóba...” Nos, Nagy Attila újabb kötetét olvasva a számomra fontos részleteket én is az aláhúzások, széljegyzetek sokaságával jelöltem, olyannyira, hogy a végén, ahhoz, hogy egyáltalában áttekinteni, rendszerezni tudjam azokat, az utolsó oldalon egy, a lapszámokra utaló tárgymutatót is készítettem hozzájuk. (Azaz nem „kutyanyelvekre” jegyzeteltem, mint azt a könyvtári könyvek esetében ajánlotta a szerző.)

Talán e néhány mondatból is kitetszik, hogy a könyvben elsősorban az olvasásfejlesztés műhelykérdéseiről, gyakorlati tennivalóiról esik szó. Miért fontos ez számomra, számunkra, a könyvtáros és pedagóg-